

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ

THEORETICAL FOUNDATIONS OF FORMATION OF PROFESSIONAL AND COMMUNICATIVE COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS

У статті висвітлено актуальність та необхідність переосмислення підходів до професійної підготовки викладачів у закладах вищої освіти. Проаналізовано сутність понять «компетенції», «компетентність», «професійна компетентність», «професійно-комунікативна компетентність». Професійна компетентність – це комплекс знань, умінь, навичок, досвіду і особистих якостей, які дозволяють фахівцеві ефективно виконувати свої професійні обов'язки і досягати високих результатів у вибраній сфері діяльності. Акцентовано на важливості професійно-комунікативної компетентності, яка включає навички та вміння для успішного спілкування в освітньому середовищі, передбачає чітке висловлювання думок, емпатію, вміння слухати та встановлювати контакт з іншими. Формування цієї компетентності є ключовим завданням закладів вищої освіти, оскільки вона є визначальною для успішної кар'єри та взаємодії у сучасному суспільстві. Зазначено необхідність інтеграції знань з різних галузей (соціологія, педагогіка, психологія та ін.). Значущим є важливість спрямованості освітніх програм на розвиток цих компетентностей, включаючи як теоретичний, так і практичний аспекти. Також вказується на необхідність розвитку навичок роботи в команді, взаємодії з колегами та створення позитивного комунікаційного середовища. Формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх фахівців вимагає від освітніх установ удосконалення навчальних підходів та акценту на практичний аспект. Теоретичні засади професійно-комунікативної компетентності можуть служити основою для впровадження компетентнісного підходу до розвитку комунікативних здібностей майбутніх викладачів. Цей підхід спрямований на формування комплексу знань, умінь і навичок, необхідних для ефективної комунікації та взаємодії в освітньому процесі.

Ключові слова: компетенції, компетентність, професійна компетентність, профе-

сійно-комунікативна компетентність, майбутні викладачі, заклади вищої освіти.

The article highlights the relevance and necessity of rethinking approaches to the professional training of teachers in higher education institutions. The essence of the concepts of "competence", "competency", "professional competence", "professional and communicative competence" is analyzed. Professional competence is a complex of knowledge, skills, abilities, experience and personal qualities that allow a specialist to effectively perform his/her professional duties and achieve high results in the chosen field of activity. The article emphasizes the importance of professional and communicative competence, which includes skills and abilities for successful communication in the educational environment, provides for clear expression of thoughts, empathy, ability to listen and establish contact with others. The development of this competence is a key task for higher education institutions, as it is crucial for a successful career and interaction in modern society. The need to integrate knowledge from various fields (sociology, pedagogy, psychology, etc.) is emphasized. It is important that educational programs focus on the development of these competencies, including both theoretical and practical aspects. It also points to the need to develop teamwork skills, interaction with colleagues and the creation of a positive communication environment. The formation of professional and communicative competence of future specialists requires educational institutions to improve educational approaches and emphasize the practical aspect. The theoretical foundations of professional and communicative competence can serve as a basis for the implementation of a competency-based approach to the development of future teachers' communicative abilities. This approach is aimed at forming a set of knowledge, skills and abilities necessary for effective communication and interaction in the educational process.

Key words: competencies, competence, professional competence, professional and communicative competence, future teachers, higher education institutions.

УДК 37.013:316.77

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/68.2.44>

Карпенко О.Є.,
докт. пед. наук,
професор кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Постановка проблеми в загальному вигляді.

У відповідь на сучасні виклики, що породжуються шаленим темпом змін у глобальних соціальних, економічних, технологічних і демографічних сферах, перед суспільство стоїть завдання не лише реагувати на ці виклики, а й активно адаптуватися до їхнього впливу. Ця необхідність особливо важлива у сферах професійної підготовки педагогічних кадрів та вищої освіти. Глобалізація, стрімкий розвиток технологій, зростання конкуренції та швидкі зміни у економічних умовах вимагають від суспільства не лише впровадження нового підходу до професійної підготовки, але й системних та скоординованих змін у цьому напрямку.

У цих умовах важливо приділяти особливу увагу формуванню ключових компетенцій у студентів, які вони зможуть впроваджувати у реальних ситуаціях на ринку праці. Це визначається як пріоритетне завдання у галузі освіти, де формування навичок, необхідних для ефективної професійної діяльності, набуває великого значення. Наголос на студентоцентрованому навчанні та розвитку ключових компетенцій, таких як критичне мислення, комунікаційні та міжособистісні навички, а також адаптивність до змін, дозволяє випускникам не лише успішно взаємодіяти у навчальному процесі, але й стає ключовим фактором їхнього успіху на ринку праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Науково-теоретичний базис дослідження формування професійно-комунікативної компетентності у магістрантів педагогічних спеціальностей закладів вищої освіти охоплює широкий спектр наукових напрямків та авторів, що внесли значний внесок у цю галузь. Дослідження проводяться в різних контекстах, таких як філософія освіти, освітня політика, дидактика вищої школи (В. Андрущенко, В. Бех, В. Биков, А. Гуржій, В. Кремень, В. Мадзігон, В. Сидоренко та ін.), професійній підготовці майбутніх фахівців та розглядають питання, пов'язані з педагогічними техніками та розвитком педагогічних здібностей (О. Авраменко, М. Корець, Л. Сущенко, О. Тимошенко, О. Шапран та ін.), психолого-педагогічні аспекти професійної підготовки та вплив психотехнічних інструментів на формування комунікативної компетентності (О. Биковська, Л. Вовк, Н. Гузій, Н. Дем'яненко, М. Марусинець, О. Матвієнко, Л. Мельник, С. Ставицька та ін.), інформаційних технологій в освіті та цифровізації, аналізуючи вплив цих аспектів на комунікативну компетентність (О. Глазунова, Р. Гуревич, М. Жалдак, Ю. Жук, В. Кручек, В. Любарець, Л. Макаренко, Є. Машбиць, Т. Підгорна, Н. Тверезовська та ін.).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Науковий інтерес до підготовки викладачів у закладах вищої освіти, формування у них професійно-комунікативної компетентності зумовлений висунутими суспільством новими завданнями у галузі вищої освіти та потребами практики. Це вимагає перегляду змісту освітніх програм, введення нових дисциплін, які б сприяли формуванню професійних компетентностей. Не дивлячись на наукове зацікавлення цією проблемою та потреби практики. Широкий спектр досліджень водночас засвідчив потребу системного викладу теоретичних аспектів формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх викладачів.

Мета статті – розкрити та узагальнити теоретичні основи формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх викладачів.

Виклад основного матеріалу. Компетентнісний підхід до професійної підготовки педагогів змінив парадигму освіти, звертаючи увагу на ключові поняття «компетентність» та «компетенція». «Компетенція – добра обізнаність із чим-небудь; коло повноважень якої-небудь організації, установи або особи» [1, с. 560].

«Енциклопедія освіти» тлумачить дефініцію «компетенція» як «відчужена від суб'єкта, наперед задана соціальна норма (вимога) до освітньої підготовки учня, необхідна для його якісної продуктивної діяльності в певній сфері, тобто соціально закріплений результат. Результатом набуття компетенції є компетентність, яка на відміну від

компетенції передбачає особистісну характеристику, ставлення до предмета діяльності. Компетенції можуть бути виведені як реальні вимоги до засвоєння учнями сукупності знань, способів діяльності, досвіду ставлень з певної галузі знань, якостей особистості, яка діє в соціумі» [2, с. 409].

В освітніх дискусіях компетенція зазвичай використовується для вказівки на конкретний набір знань, навичок і умінь, які людина повинна мати для виконання конкретного завдання чи професійної діяльності [3], [6]. Наприклад, математична компетенція може включати в себе розуміння певних математичних концепцій і вміння використовувати їх для розв'язання завдань.

Поняття «компетентність» виходить за межі конкретних навичок і знань. Воно охоплює особистісний аспект, включаючи ставлення, цінності, мотивацію та відношення до певної сфери діяльності. «Компетентний – який має достатні знання у певній галузі, який з чим-небудь добре обізнаний, тямущий; який ґрунтується на знанні, кваліфікований» [2, с. 560]. Коли говоримо про компетентність, маємо на увазі не лише те, що людина знає чи вміє робити, але і як вона взаємодіє з цими знаннями та навичками, які ставлення і цінності вона демонструє.

Отже, компетенція може бути формалізованою сукупністю знань і умінь, тоді як компетентність включає в себе ці аспекти, а також відображає внутрішнє ставлення та відношення особистості до предмета діяльності.

Сучасна педагогічна наука (Н. Бібік, Л. Ващенко, О. Локшина, О. Овчарук, О. Пометун, О. Савченко та ін.) розглядає ці терміни у взаємозв'язку: компетенція – об'єктивно-ідеальна категорія, що визначає повноваження людини; компетентність – суб'єктивно-реальна категорія, яка визначає відповідність діяльності людини визначеній компетенції; компетентний – інтегрована риса особистості, що може використовуватися при характеристиці діяльності цієї особистості.

Таким чином, компетентність – це система знань та умінь, що внутрішньо інтегрується в особистісний досвід, тоді як компетенція визначає обсяг знань і умінь людини в певній сфері діяльності. Розуміння цих термінів визначає ефективність та успішність педагогічної діяльності.

У контексті педагогічної діяльності професійна компетентність включає в себе педагогічні знання, уміння, навички, а також способи їхньої реалізації в діяльності, спілкуванні та розвитку особистості [4, с. 58]. Професійна компетентність включає в себе не лише технічні аспекти роботи, але й розуміння контексту, етичність, комунікативність та інші ключові аспекти. Компетентність не є статичною; вона може розвиватися та змінюватися з часом через навчання, практику та професійний досвід. Людина, яка проявляє високий рівень

професійної компетентності, здатна ефективно вирішувати завдання і впоратися з викликами свого професійного оточення.

Професійна компетентність вважається важливою складовою професіоналізму, і її визначають як сукупність професійних потреб, професійної придатності, професійної задоволеності та професійного успіху [8, с. 190-191]. Важливо відзначити, що професійна педагогічна компетентність є більш складною, оскільки вона враховує не лише знання та вміння, але й особистісні якості, що становлять інструмент впливу на студента. Викладач повинен мати чутливу до інших людей та гуманну душу, щоб ефективно впливати на навчання та розвиток студентів. Структура професійної компетентності педагога відрізняється тим, що вона включає особистісні якості, які є ключовим інструментом в педагогічній діяльності. Для педагога важливі не лише знання та вміння, але і його здатність сприймати, розуміти та реагувати на потреби учнів.

Термін «комунікативна компетентність» виник у контексті лінгвістики як відповідь на поняття «мовної компетентності» Н. Хомського. Вчений визначав мовну компетентність як знання мови в аспекті граматичної правильності, відділяючи її від «неграматичного» та хаотичного використання мови. Американські вчені (Д. Хаймз, Дж. Гамперц) розглядають комунікативну компетентність не лише як володіння граматикою та словником, але й як знання умов і ситуацій [10].

Комунікативна компетентність визначається як якість особистості, що охоплює комплекс знань, умінь і навичок, дозволяючи індивіду вибирати правильні висловлювання відповідно до норм поведінки в конкретних актах взаємодії та ситуаціях комунікації. Систематичне обґрунтування структури та особливостей розвитку комунікативної компетентності відіграє ключову роль у підготовці викладачів до педагогічної діяльності. Комунікативна компетентність викладачів охоплює не лише мовленнєві навички, але і здатність виражати свої думки чітко та лаконічно.

Отже, комунікативна компетентність визначається не лише знаннями, але й внутрішніми можливостями, які дозволяють ефективно взаємодіяти в різних ситуаціях спілкування. Так, виправдано вважати, що комунікативна компетентність викладача є однією з ключових та найважливіших характеристик його загальної професійної компетентності. Це обумовлено кількома аспектами:

– ключова роль в освітньому процесі. Комунікація вчителя з учнями, батьками, та іншими учасниками освітнього процесу є основною складовою педагогічної діяльності. Вчителю потрібно чітко та ефективно спілкуватися, щоб передати знання, мотивувати, вирішувати конфлікти, сприяти розвитку учнів.

– постійні контакти та співробітництво. Вчителі постійно знаходяться у контакті з різними людьми, такими як учні, батьки, колеги. Комунікація є ключовим аспектом співробітництва та розвитку ефективного освітнього середовища.

– спільна діяльність та взаємодія. В умовах освітнього процесу вчителі та учні взаємодіють, спільно вирішують завдання, створюють педагогічний простір для розвитку. Комунікативна компетентність вчителя дозволяє ефективно організувати та керувати цією спільною діяльністю.

– регламентовані та екстремальні умови. Навіть у чітко регламентованих ситуаціях, таких як урок, або в екстремальних умовах, вчителю важливо володіти комунікативною компетентністю для успішного взаємодії з учнями та іншими стейкхолдерами.

Отже, розвиток комунікативної компетентності майбутнього викладача є ключовим завданням в педагогічній підготовці, оскільки вона визначає його здатність до ефективного спілкування та взаємодії в освітньому середовищі.

Професійно-комунікативна компетентність включає в себе низку навичок та умінь, необхідних для ефективного спілкування та взаємодії в професійному оточенні. Це охоплює вміння висловлювати свої думки чітко та зрозуміло, слухати інших, виявляти емпатію, ставити питання і встановлювати контакт з іншими людьми. Крім того, важливо розвивати навички публічних виступів, культурну компетентність, яка включає в себе розуміння культурних відмінностей і нюансів у комунікації з різними представниками, а також навички письмової комунікації та роботи в групі.

Формування професійно-комунікативної компетентності в магістрантів сьогодні стає ключовим завданням закладів вищої освіти, оскільки ця якість є визначальною для успішної кар'єри та взаємодії у сучасному суспільстві. Це завдання вимагає інтеграції знань з різних наукових галузей, таких як соціологія, педагогіка, психологія, соціальна педагогіка, театральна педагогіка та практична психологія.

У контексті підготовки магістрантів освітні установи повинні зосередитися на формуванні цих компетентностей [7], [9]. Це включає в себе розробку спеціальних програм, які охоплюють не лише теоретичний аспект, але і практичні вправи та сценарії для розвитку комунікативних навичок. Зокрема, важливим є вивчення педагогічної техніки, розвитку педагогічних здібностей як психотехнічних інструментів для ефективного викладання та спілкування, розробка стратегій для розвитку складових комунікативно-професійної компетентності та їх застосування в різних сферах професійного спілкування. Освітні установи повинні акцентувати увагу на формуванні навичок роботи в команді, взаємодії з колегами та створенні

позитивного комунікаційного середовища. Враховуючи важливість професійно-комунікативної компетентності в сучасному світі, педагогічні ЗВО повинні визначати чіткі завдання та стратегії для формування цих навичок у майбутніх управлінців закладів освіти.

Компетентнісний підхід у педагогічній освіті може слугувати принципом, що орієнтує процес навчання дорослих на формування комунікативної компетентності викладачів, вчителів, сприяючи розвитку їхніх комунікативних здібностей у відповідності до вимог сучасної освітньої парадигми [5, с. 154]. У контексті формування комунікативної компетентності майбутніх педагогів гуманітарного профілю виділяються ключові комунікативні уміння, що забезпечують успішну взаємодію з усіма учасниками освітнього процесу. Міжособистісна комунікація є важливим елементом, оскільки передбачає уміння передавати інформацію, користуватися вербальними і невербальними засобами педагогічного спілкування та створювати педагогічний діалог. Це включає в себе вміння ефективно спілкуватися, виявляти емпатію, розуміти потреби студентів, учнів та створювати позитивний комунікативний клімат. Серед перцептивних умінь важливо враховувати орієнтацію у процесі здійснення комунікативних актів, розпізнавання прихованих мотивів студентів та визначення їх емоційного стану. Це допомагає викладачеві взаємодіяти зі студентами на більш глибокому рівні, розуміти їхні потреби та індивідуальні особливості. Таке перепрофілювання в освітній парадигмі ставить перед нами завдання не тільки забезпечити студентів фаховими знаннями, але й розвивати їх як особистостей, здатних критично мислити, працювати в команді, ефективно комунікувати та адаптуватися до постійних змін та обставин. Такий підхід не тільки відповідає вимогам сучасного суспільства, але й формує гнучких та конкурентоспроможних випускників, готових до викликів і можливостей XXI століття.

Висновок. Вплив глобалізації та швидкого розвитку інноваційних технологій вимагають від суспільства перегляду підходів до професійної підготовки фахівців у системі вищої освіти, формування ключових компетентностей (критичне мислення, комунікаційні та міжособистісні навички), які є пріоритетом, оскільки вони дозволяють випускникам успішно інтегруватися в освітній процес та справлятися зі змінами в сучасному світі. Професійно-комунікативна компетентність передбачає володіння навичками ефективною комунікації в професійному середовищі, є важливим елементом для успішної кар'єри та взаємодії у сучасному суспільстві. Вона включає в себе різноманітні аспекти, такі як чіткість висловлювань, слухання, емпатія, публічні виступи, культурна компетентність, письмова комунікація та робота

в групі. Формування професійно-комунікативної компетентності є ключовим завданням закладів вищої освіти, які повинні розвивати програми, які включають як теоретичні, так і практичні аспекти, для ефективного навчання цим навичкам. Формування професійно-комунікативної компетентності вимагає інтеграції знань з різних галузей, щоб забезпечити комплексний підхід до розвитку комунікативних навичок. Необхідність інтегрованого підходу до навчання та розвитку професійно-комунікативної компетентності для підготовки успішних викладачів є вимогою сьогодення.

Подальших наукових студій потребує вивчення організаційно-педагогічних умов формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін в умовах магістратури педагогічних університетів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Бусол. Київ–Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
2. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В.Г. Кремень. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
3. Життєва компетентність особистості / За заг. ред. Л. Сохань, І. Єрмакова та ін. Київ: Богдана, 2003. 520 с.
4. Клак І.Є. Психолого-педагогічні та лінгвістичні чинники впливу на формування професійної комунікативної компетентності майбутніх учителів-філологів. *Наукові записки* [Національного університету «Острозька академія»]. Психологія і педагогіка. 2013. Вип. 22. С. 57-59.
5. Клясен Н. Л. Компетентнісний підхід до розвитку комунікативних здібностей вчителів у системі післядипломної педагогічної освіти. *Наукові записки* [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]. Сер.: Психолого-педагогічні науки. 2012. № 1. С. 153-156.
6. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. Бібліотека освітньої політики / За заг. ред. О. Овчарук. Київ: К.І.С., 2004. 112 с.
7. Раскалінос В. Оцінка сформованості рефлексивної компетентності майбутніх соціальних педагогів *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2013. № 10(3). С. 182-188.
8. Шевчук Т., Сідельник О. Практична підготовка студентів вищих навчальних закладів як невід'ємна детермінанта формування їхніх професійних компетенцій. *Науковий вісник НЛТУ України*. Серія економічна. 2017. Вип. 27(2). С. 189–193.
9. Shepil M. Professional Competence of Preschool Teachers in the Works of Ukrainian Scholars. *Annales*. 2021. № 34(1). P. 25–34.
10. Gamperz J.J., Hymes D. Directions in Sociolinguistics: The Ethnography of Communication. New York, 1972. 598 с.